

Högsta domstolen
Box 2066
103 12 Stockholm

Riksåklagaren ./ MA et. v.v. ang. grovt bokföringsbrott m.m.

(Svea hovrätts dom den 28 april 2025 i mål B 2168-24)

Riksåklagaren har förelagts att svara skriftligen på MAs överklagande i fråga om företagaransvar kan aktualiseras beträffande bidragsbrott.

Inför ingivandet av svarsskrivelsen har Ekobrottsmyndigheten beretts tillfälle att yttra sig (se bilaga).

Jag vill jag anföra följande.

Inställning

Jag bestrider ändring av hovrättens dom i här aktuellt avseende. Jag avstyrker prövningstillstånd med anledning av MAs överklagande.

Bakgrund

Ekobrottsmyndigheten har i sitt yttrande redogjort för åtalerna och domstolarnas bedömningar i de delar som omfattas av MAs överklagande. Jag hänvisar till Ekobrottsmyndighetens yttrande i dessa delar.

Överklagandet till Högsta domstolen

Jag hänvisar även här till Ekobrottsmyndighetens yttrande där det redogörs för vad MA yrkat för ändring av hovrättens dom och de skäl för prövningstillstånd han anfört.

Grunderna för min inställning och min bedömning

Jag instämmer i alla delar i Ekobrottsmyndighetens bedömningar.

Prövningstillstånd m.m.

Av 54 kap. 10 § rättegångsbalken följer att prövningstillstånd får meddelas endast om det är av vikt för ledning av rättstillämpningen att överklagandet prövas av Högsta domstolen (prejudikatdispens) eller om det finns synnerliga skäl till sådan prövning, såsom att det finns grund för resning eller att domvilla förekommit eller att målets utgång i hovrätten uppenbarligen beror på grovt förbiseende eller grovt misstag (extraordinär dispens).

För prejudikatdispens krävs att ett avgörande av Högsta domstolen får generell betydelse för bedömningen av framtida mål som innehåller liknande frågeställningar. Den enskildes intresse av att få till stånd en prövning i Högsta domstolen kan alltså inte föranleda prövningstillstånd på denna grund (Fitger, Rättegångsbalken, s. 54:26).

Som Ekobrottsmyndigheten anfört torde frågan om företagaransvar kan aktualiseras beträffande bidragsbrott inte vara oklar. Jag kan därför inte se att det finns skäl för Högsta domstolen att pröva MAs överklagande i den delen. Jag kan inte heller i övrigt se att det finns skäl för prövningstillstånd beträffande de frågor som framförts i hans överklagande.

Jag avstyrker prövningstillstånd.

För det fall Högsta domstolen överväger att meddela prövningstillstånd med anledning av MAs överklagande avseende grovt bidragsbrott bör, till undvikande av att målet tyngs av bevisfrågor, ett partiellt prövningstillstånd meddelas med utgångspunkt i vad hovrätten funnit utrett angående de faktiska omständigheterna och MAs uppsåt. Jag har i så fall även för avsikt att förtydliga åtalet i den del som avser grovt bidragsbrott på sätt som framförts i Ekobrottsmyndighetens yttrande.

Bevisuppgift

Jag ber att få återkomma med bevisuppgift och med mina synpunkter på målets fortsatta handläggning för det fall prövningstillstånd meddelas med anledning av MAs överklagande.

Katarina Johansson Welin

My Hedström

Bilaga

Yttrande från Ekobrottsmyndigheten

Kopia till

Ekobrottsmyndigheten, Överåklagarens kansli (EBR-26-25)

Ekobrottsmyndigheten, tredje ekobrottskammaren i Stockholm (EB-418-23)

Kammaråklagaren Ann Lidén

Kammaråklagaren Nathalie Müntzing

Riksåklagaren
Box 5553
114 85 Stockholm

Yttrande i Högsta domstolens mål B 4595-25

(Överklagat avgörande: Svea hovrätts dom den 28 april 2025 i mål B 2168-24)

(Riksåklagarens ärende AMR-4577-25, Ekobrottsmyndighetens ärende EB-418-23)

MA har genom sin offentlige försvarare överklagat Svea hovrätts dom.

Högsta domstolen, som ännu inte tagit ställning till frågan om prövningstillstånd ska meddelas, har förelagt riksåklagaren att svara på överklagandet. Riksåklagaren har i sin tur begärt att Ekobrottsmyndigheten ska yttra sig över överklagandet.

Inställning

Enligt Ekobrottsmyndighetens uppfattning bör de yrkade ändringarna av hovrättens dom bestridas.

Det föreligger inte skäl att meddela prövningstillstånd på det sätt som MA begär varför ett sådant prövningstillstånd bör bestridas.

Bakgrund och ärendets handläggning i tingsrätt och hovrätt

MA har varit delägare, ekonomiansvarig och styrelsesuppleant i bolaget THSK AB och delägare, ekonomiansvarig och styrelseledamot i bolaget THSÅ AB. Han åtalades av Ekobrottsmyndigheten den 29 november 2023 för grovt bedrägeri alternativt grovt bidragsbrott, grovt bokföringsbrott och grovt penningtvättsbrott i de bägge bolagen och då tillsammans och i samförstånd med RZ. Han åtalades även för dopingbrott, vilket inte kommer beröras i det följande. Beträffande grovt bedrägeri alternativt grovt bidragsbrott som riktade sig mot Försäkringskassan, gjordes i andra hand gällande att MA skulle dömas för medhjälp till brottet då han främjat gärningen med råd eller dåd på visst angivet sätt. Åtalet omfattade även talan om näringsförbud, talan om förverkande av utbyte av brott på 4 999 000 kr solidariskt med den medtilltalade RZ och THSK AB samt en talan om förverkande av utbyte av brott på 1 100 000 kr solidariskt med den medtilltalade RZ och THSÅ AB.

Åtalet avseende grovt bedrägeri alternativt grovt bidragsbrott avsåg vilseledande uppgifter rörande tandvårdsbidrag som den medtilltalade RZ lämnat till

Försäkringskassan med följd att bidrag uppgående till sammanlagt 6,7 miljoner kronor avseende ca 5 400 patientbesök felaktigt utbetalades till THSK AB och 1,1 miljoner kronor avseende knappt 800 patientbesök felaktigt utbetalades till THSÄ AB.

Åtalet avseende grovt penningtvättsbrott bestod i att MA och RZ omsatt 4,5 miljoner kronor av brottspengarna genom att de investerat i en restaurangverksamhet i Stockholm och genom att överföra delar av köpeskillingen till säljarens bankkonto.

Vid förhandlingen i tingsrätten vidgick MA att han var faktisk företrädare för THSK AB vilket också tingsrätten fann styrkt.

RZ dömdes av Stockholms tingsrätt den 19 januari 2024 för grovt bidragsbrott och grovt penningtvättsbrott men frikändes från grovt bokföringsbrott. Påföljden bestämdes till fängelse i fyra år. 4 999 000 kr respektive 1 100 000 kr förverkades hos honom som utbyte av brott. MA dömdes för grovt penningtvättsbrott men han frikändes från grovt bedrägeri/grovt bidragsbrott och grovt bokföringsbrott. Förverkandeyrkandet riktat mot MA ogillades, påföljden för MA bestämdes till fängelse i två år och han ålades näringsförbud i fem år.

Domen överklagades och i hovrätten justerades gärningsbeskrivningarna avseende grovt bedrägeri alternativt grovt bidragsbrott för båda bolagen på så sätt att det preciserades att MA i egenskap av faktisk företrädare för THSK AB och THSÄ AB haft ansvar för tillsyn och kontroll i bolagen och att han uppsåtligt åsidosatt sin tillsyns- och kontrollplikt i bolagen (företagaransvar). Vidare gjordes gällande att MA i andra hand gjort sig skyldig till medhjälp till grovt bidragsbrott/grovt bedrägeri med råd eller dåd på visst angivet sätt.

MA dömdes av Svea hovrätt den 28 april 2025 förutom för grovt penningtvättsbrott, även för grovt bidragsbrott. Påföljden bestämdes till fängelse i fyra år och sex månader, förverkandeyrkandet bifölls solidariskt med den medtilltalade RZ och de bägge bolagen och näringsförbudet fastställdes. Beträffande RZ fastställdes tingsrättens dom i ansvarsdelen och påföljden skärptes till fängelse i fyra år och sex månader.

Gällande MA:s ansvar för grovt bidragsbrott ansåg hovrätten det inte vara styrkt att MA varit inbegripen i en brottsplan med RZ eller någon annan och inte heller att han begått brotten tillsammans och i samförstånd med RZ eller någon annan. Hovrätten ansåg det styrkt att MA var medveten om bidragsbrottsligheten i bolagen och att han varit formell och faktisk företrädare för THSÄ AB samt faktisk företrädare för THSK AB under brottstiden. Enligt hovrätten hade MA därmed haft ett ansvar för kontroll och tillsyn i bolagen. Genom att han inte ingripit mot aktuell brottslighet, och därmed möjliggjort den, hade han enligt

hovrätten, uppsåtligen åsidosatt sin tillsyns- och kontrollplikt i bolagen och han skulle därmed betraktas som medgärningsman till bidragsbrotten.

Noterbart är att såväl tingsrätten som hovrätten ogillade åtalerna avseende grovt bokföringsbrott riktade mot RZ och MA. I den delen har riksåklagaren överklagat domen och begärt att Högsta domstolen ska bevilja partiellt prövningstillstånd.

Överklagandet

MA har överklagat hovrättens dom och yrkat att Högsta domstolen, med ändring av hovrättens dom, ska frikänna honom från två fall av grovt bidragsbrott och ett fall av grovt penningtvättsbrott. Han har även yrkat att det näringsförbud och det beslut om förverkande som ålagts honom ska undanröjas. För det fall han skulle fällas till ansvar för brotten anser MA att penningtvättsbrottet bör konsumeras av de grova bidragsbrotten. MA har slutligen yrkat att påföljden i vart fall bör sänkas.

Enligt MA föreligger det skäl för prejudikatsdispens på så sätt att Högsta domstolen bör pröva

- om företagaransvar kan aktualiseras vid bidragsbrott,
- om företagaransvar kan aktualiseras i ett medgärningsmannaskap,
- hur straffvärdet ska bestämmas för en person som dömts med tillämpning av företagaransvar i förhållande till annan person som dömts för ett aktivt handlande,
- om användandet av brottspengar för att investera i en restaurangrörelse har skett i penningtvättssyfte samt om
- det är möjligt att döma för bidragsbrott och penningtvätt i brottskonkurrens.

Den rättsliga regleringen

Grovt bidragsbrott

Av 2 § bidragsbrottslagen (2007:612) framgår att den som lämnar oriktiga uppgifter eller inte anmäler ändrade förhållanden och på så sätt orsakar fara för att en ekonomisk förmån eller ett ekonomiskt stöd felaktigt betalas ut, felaktigt tillgodoräknas eller betalas ut eller tillgodoräknas med ett för högt belopp döms för bidragsbrott till fängelse i högst två år eller, om brottet är ringa, till böter eller fängelse i högst sex månader.

Enligt 3 § bidragsbrottslagen ska, om ett brott enligt 2 § bidragsbrottslagen är grovt, döms för grovt bidragsbrott till fängelse, lägst sex månader och högst sex år. Vid bedömningen av om brottet är grovt ska särskilt beaktas om brottet rört betydande belopp, om den som begått brottet använt falska handlingar, eller om

gärningen ingått i en brottslighet som utövats systematiskt eller i större omfattning.

Vid fastställande av det straffrättsliga ansvaret enligt 2 § bidragsbrottslagen när ekonomiskt stöd felaktigt utbetalas till företag, ideella organisationer och andra juridiska personer, får ledning hämtas ur allmänna principer om företagaransvar.¹

Gärningsmannaskap och medgärningsmannaskap

Flera personer som tillsammans begått ett brott kan dömas i s.k. medgärningsmannaskap för detta brott. De har då handlat ”tillsammans och i samförstånd” eller ”gemensamt och i samråd”.²

I den juridiska litteraturen definieras olika typer av gärningsmannaskap. Det som kännetecknar det *ordinära medgärningsmannaskapet* är att det inte finns någon person, som på egen hand uppfyller brottsrekvisiten som gärningsman, utan att flera personer har hjälpts åt med att utföra brottet. Var och en kan då straffas som medgärningsman under förutsättning att de inblandade haft en *gemensam avsikt* att möjliggöra och utföra den aktuella brottsligheten.³

Även om det inte i detalj går att utröna vad olika personer har gjort kan det vara möjligt att med tillräcklig säkerhet dra slutsatsen att de utfört den brottsliga gärningen *tillsammans* för att uppnå en effekt som i sammanhanget är brottslig. Utgångspunkten är dock att det krävs sådan bevisning på individnivå att man beträffande var och en av de inblandade kan konstatera att de medverkat i brottets utförande på ett sådant sätt att de kan betraktas som medgärningsmän.⁴

En grundläggande förutsättning för ett sådant medgärningsmannaskap är att de deltagande handlat i samråd eller i vart fall i ett (tyst) samförstånd med övriga inblandade.

Om deltagare i en brottslig gärning (eller brottslig verksamhet) samverkar på så sätt att de *utför olikartade handlingar* och därigenom *tillsammans* uppfyller brottsrekvisiten för ett brott kan deltagarna även i detta fall dömas som medgärningsmän. Ett brottsupplägg som innebär att flera deltagare har sina olika

¹ Karnov, kommentaren till 2 § bidragsbrottslagen, se Juno

² Brottsbalken, en kommentar till 23 kap. 4 § brottsbalken, Juno, under rubriken Medgärningsmannaskap

³ Wennberg, Suzanne, 'Tillsammans och i samförstånd – ett nytt begrepp för gärningsmannaskap', artikel presenterad vid det 36:e nordiska juristmötet i Helsingfors 15-17 augusti 2002, s. 631 (i fortsättningen Wennberg, 2002).

⁴ NJA 2002 s. 489 och 2006 s. 535

roller i brottets utförande medför att uttrycket ”den som” även får anses inrymma en tolkning som innebär ”de som tillsammans ...” utför det aktuella brottet.⁵

Det får till följd att kausaliteten bedöms utifrån *det gemensamma handlandet*. Viktigt att notera är här att det inte behöver styrkas vems eller vilkas av de deltagandes handlande som orsakat effekten⁶ men det krävs att de medverkande på ett individuellt plan befinner sig nära den aktuella brottsbeskrivningen. Däremot har det inte någon betydelse om någon har intagit en mer central roll i brottets förverkligande och varit mer aktiv än andra deltagare så länge de senare uppfyller kravet på att ha deltagit i brottets utförande. De inblandade behöver därför inte nödvändigtvis ha utfört likartade handlingar.⁷

Medgärningsmannaskapet utesluter inte att andra personer, som haft mer perifera roller, döms för sitt främjande av gärningen. De straffas i så fall som medhjälpare och inte som medgärningsmän. Begreppet främjande är vidsträckt. Enligt ett äldre förarbetsuttalande skulle det för ett främjande räcka med att handlandet ”övat inflytande på händelseutvecklingen i brottsfrämjande riktning, vore det så än blott genom att styrka de andra i deras brottsliga beslut”.⁸

I vissa fall kan ett s.k. *utvidgat medgärningsmannaskap* komma att tillämpas. Ett utvidgat medgärningsmannaskap innebär att ansvar kan drabba en *medverkande*, fastän denne i strikt mening inte själv uppfyllt förutsättningarna för ansvar enligt ett straffbud. En förutsättning är då att den medverkande *haft en så aktiv roll* vid genomförandet av brottet att det är naturligt att denne betraktas som gärningsman. Denna tolkning hämtar stöd från 23 kap. 4 § andra stycket brottsbalken, där det talas om den som (inte) *är att anse* som gärningsman.⁹

Med utvidgat medgärningsmannaskap avses alltså att någon eller några av deltagarna inte kan sägas ha deltagit i *brottets* utförande, utan snarare har *främjat* det av den eller de övriga medgärningsmännen utförda brottet. Under vissa omständigheter kan alltså även en främjare av brottet anses som *medgärningsman* tillsammans med andra deltagare.¹⁰

Utgångspunkten är att det krävs att den medverkande deltagit i utförandet av den brottsliga gärningen, men annan medverkande kan bedömas som gärningsman där det ter sig naturligt. I rättsfallet NJA 2006 s. 535 utvecklade Högsta domstolen detta med att den som på grund av sin ställning till brottet framstår

⁵ Ågren, Leijonhufvud, Wennberg. Straffansvar, Juno version 11 s. 177.

⁶ Brottsbalken, en kommentar till 23 kap. 4 § brottsbalken, Juno, under rubriken Medgärningsmannaskap

⁷ Ågren, Leijonhufvud, Wennberg. Straffansvar, Juno version 11 s. 177.

⁸ NJA 2012 s. 826 som hänvisar till SOU 1944:69 s. 91

⁹ Brottsbalken, en kommentar till 23 kap. 4 § brottsbalken, Juno, under rubriken Utvidgat gärningsmannaskap.

¹⁰ Wennberg, 2002 s. 618 och 621 (se även NJA 1992 s. 474).

som närmast att svara för en gärning kan dömas såsom gärningsman, även om denne inte deltagit i själva utförandet. Förutsättningen för att gärningsmannans ansvar ska kunna åläggas även en sådan medverkande, är alltså att förhållandena är sådana att han kan sägas ha utfört brottet genom en annan person. Det typfall som anges är då någon beordrat en underordnad eller annan i motsvarande ställning att utföra brottet. Ett av de exempel som nämns i äldre litteratur är när en köpman ger sin bokhållare order att bokföra vissa affärshändelser felaktigt.

Företagaransvar

Med företagaransvar avses i allmänhet det straffrättsliga ansvar som en företrädare för ett företag kan åläggas till följd av att han eller hon inte har utövat erforderlig kontroll eller tillsyn över den verksamhet som företaget bedriver. Skyldigheten att utöva kontroll eller tillsyn kan ha angetts uttryckligen i lag eller i någon annan föreskrift men kan även följa t.ex. av en persons formella eller faktiska ställning i verksamheten.

Innan frågan om företagaransvar aktualiseras får först prövas om den som har garantansvaret kan ådömas ett straffrättsligt ansvar såsom gärningsman, medgärningsman eller medhjälpare. När det konstaterats att så inte är fallet får det straffrättsliga företagaransvaret prövas.

Ett företagaransvar är direkt eller indirekt. Den eller de som enligt lag ansvarar för förvaltningen och organisationen är i princip bärare av det direkta företagaransvaret. En arbetsfördelning (skriftligen eller muntligen) mellan personer som har ett företagaransvar kan medföra en förändring på så sätt att den som enligt en sådan arbetsfördelning är ansvarig för ett visst område har det *direkta företagaransvaret* för brott inom ansvarsområdet medan de övriga endast har ett begränsat *indirekt företagaransvar*. Den styrelseledamot som enligt avtalet ansvarar för ett visst verksamhetsområde, t.ex. bolagets bokföring, ådrar sig ett direkt företagaransvar medan övriga styrelseledamöter i den delen bara har ett indirekt företagaransvar.¹¹

Den som har ett direkt företagaransvar ansvarar fullt ut för sin passivitet. Den som har ett indirekt företagaransvar ansvarar däremot för sin passivitet om denne hade ett uppsåt som omfattar handlingsbrott. Om företagaren däremot av oaktsamhet har brustit i tillsynen kan denne vid indirekt företagaransvar bara göras straffrättsligt ansvarig om han varit oaktsam genom att inte - trots att det funnits anledning till misstanke om misskötsel - kontrollera och i förekommande fall ingripa mot missförhållandena.¹²

¹¹ Holmqvist, Brotten i näringsverksamhet, 6 uppl. 2024 s. 92, jfr. även NJA 2017 s. 690

¹² Holmqvist, Brotten i näringsverksamhet, 6 uppl. 2024 s. 91

Argumenten för företagaransvaret har - åtminstone tidigare - varit att *företagaren* får stå som huvudansvarig för brottslig verksamhet inom bolaget just för att effektivisera reglernas genomslag. En företagare har störst möjlighet att se till att bestämmelser som rör företaget och dess verksamhet efterföljs. Dessutom är det ofta företagaren som har bäst möjlighet att ha översyn över verksamheten och kan kontrollera bolaget. Argumenten har således befestat företagarens tillsynsplikt över verksamheten.¹³

Företagaransvaret har också rättfärdigats med att en olaglig verksamhet som begås inom företagets verksamhet eller ram ofta innebär en förmån för företaget som företagaren i slutändan tjänar på.

Styrelsen i ett aktiebolag har, som framgår av 8 kap. 4 § aktiebolagslagen (ABL), ett direkt ansvar för organisationen och tillsynen över verksamheten i ett aktiebolag vid sidan av den verkställande direktören om sådan finns i bolaget. Detta övergripande ansvar följer med styrelseuppdraget och därför kan styrelsen inte delegera bort sin skyldighet att ansvara för tillsynen över bolagets medelsförvaltning, bokföring och ekonomiska förhållanden. Detta hindrar dock inte att styrelsen kan delegera vissa uppgifter som rör bolagets organisation och förvaltning till andra personer. Bestämmelserna i ABL tydliggör att det yttersta ansvaret alltid ligger hos styrelsen.¹⁴ I praxis har faktiska företrädare för ett aktiebolag ansetts ha samma ansvar för verksamheten som den formelle företrädaren.¹⁵

Företagaransvaret följer av att företagaren under vissa förutsättningar har en garantställning som innebär att han eller hon är skyldig att se till att det inte begås brott i företagets verksamhet. Företagaren har med andra ord en straffsanktionerad tillsyns- och kontrollplikt som aktualiseras i vissa sammanhang.¹⁶

I NJA 2017 s. 690 prövades frågan om faktiskt företrädarskap och i målet aktualiserades frågan om en faktisk företrädares garantansvar och därmed straffrättsliga ansvar i en situation när den formelle företrädaren haft ett utpekat delegerat ansvar för bokföringen i bolaget och då denne åsidosatt bolagets bokföringsskyldighet. Vid prövningen av om personen i fråga skulle anses ha intagit rollen som faktisk företrädare för bolaget fann Högsta domstolen att så icke var fallet med följd att åtalet i dess helhet ogillades. Frågan om garantansvaret för en faktisk företrädare kom därmed inte att prövas men Högsta

¹³ Se Thornstedt, Företagaransvar, 1950 s. 16 f och Asp & Ulväng, Kriminalrättens grunder, 2 uppl. 2013, se s.194 samt SOU 1997:127 s. 105

¹⁴ Holmqvist, Brotten i näringsverksamhet, 6 uppl. 2024 s.93

¹⁵ Jfr. bl.a. NJA 1976 B 29, NJA 1979 s. 555, NJA 1993 s. 740 och NJA 2017 s. 690

¹⁶ Holmqvist, Brotten i näringsverksamhet, 6 uppl. 2024 s.86 och Asp och Ulväng, Kriminalrättens grunder, 2 uppl., 2013, se s. 194f.

domstolen konstaterade, med hänvisning till prop. 2000/01:150 s. 71, att det civil- och straffrättsliga ansvar som en juridisk persons formella företrädare har även gäller för s.k. faktiska företrädare (se punkt 14).

I NJA 2022 s. 264 konstaterade Högsta domstolen att det vid företagaransvar är fråga om att företrädaren inte själv aktivt har utfört en straffbelagd gärning och att det inte heller är frågan om ett ansvar för medverkan till gärningen enligt 23 kap. 4 § brottsbalken. Enligt Högsta domstolen är det i stället det förhållandet att företrädaren genom underlåtenhet att fullgöra en skyldighet att utöva kontroll eller tillsyn har möjliggjort gärningen som medför att han eller hon kan ses som gärningsman eller medgärningsman (jfr. punkt 13). I domen redogörs även för vad uppsåtet ska omfatta för den person som har ett företagaransvar och Högsta domstolen konstaterar, i likhet med tidigare avgöranden, att uppsåtet ska täcka samtliga de i brottsbeskrivningen angivna gärningsomständigheterna (jfr. punkt 15).

Penningtvättsbrott

Enligt 3 § 1 st. p. 1 lag (2014:317) om straff för penningtvättsbrott (penningtvättslagen) ska en person dömas för penningtvätt om han eller hon har överlåtit, förvärvat, omsatt, förvarat eller vidtagit annan sådan åtgärd med egendom och därigenom främjat möjlighet för någon att tillgodogöra sig egendomen om åtgärden har syftat till att dölja att pengar eller annan egendom härrör från brott eller brottslig verksamhet.

Enligt 5 § penningtvättslagen kan brottet bedömas som grovt om det avsett betydande värden, om de brottsliga åtgärderna har ingått som ett led i en brottslighet som utövats systematiskt eller i större omfattning eller i annat fall varit av särskilt farlig art.

Själva penningtvättsåtgärden avser något slags befattning med den egendom som härrör från brott eller brottslig verksamhet. Det kan röra sig om åtgärder som innebär fysisk befattning med egendomen, t.ex. att man tar emot egendomen i syfte att säkerställa att den förvaras på en plats där den inte kan upptäckas. Att göra en elektronisk överföring av en summa pengar, att tillåta insättning på ett bankkonto eller att medge förvaring i ett bankfack och andra liknande åtgärder kan således vara sådant handlande som träffas av denna bestämmelse. Ett förvärv av egendom bör i detta sammanhang anses fullbordat redan när ett avtal om köp har ingåtts. I rekvisitet ”vidtar annan sådan åtgärd” får anses ligga ett krav på att det ska röra sig om någon form av aktivt handlande från gärningsmannens sida. Det kan röra sig om att ställa ett bankkonto till förfogande genom att meddela kontonummer eller annars att tillåta annan att använda ett visst säkert utrymme. Andra åtgärder som omfattas är att förflytta egendom rent fysiskt, t.ex. att föra bort den, eller att förflytta tillgångar genom att föra över dem mellan olika konton eller värdepappersdepåer, på sätt som gör att riskerna minskar för att

egendomens ursprung avslöjas. Även omvandling liksom pantsättning av egendom som utgör brottsutbyte är exempel på andra sådana åtgärder som avses i bestämmelsen. Att bruka egendomen är ytterligare ett exempel.¹⁷

Syftet med åtgärden ska vara att antingen dölja att pengar eller annan egendom härrör från brott eller brottslig verksamhet eller främja möjligheterna för någon att tillgodogöra sig egendomen eller värdet av den. Referensen till ”någon” i det senare ledet är obestämd vilket innebär att också det fallet då den som är gärningsman till förbrottet själv vidtar åtgärder för att främja sitt eget tillgodogörande omfattas, dvs. självtvätt. I bestämmelsen knyts syftet till gärningen och inte till gärningsmannen. Det innebär att gärningsmannen själv inte behöver ha det angivna syftet med sitt handlande, utan att det är tillräckligt att någon annan medverkande har ett sådant syfte och att gärningsmannen har uppsåt i relation till detta.¹⁸

Brottskonkurrens mellan grovt bidragsbrott och grovt penningtvättsbrott (självtvätt)

Frågan om brottskonkurrens mellan förbrottet och det efterföljande penningtvättsbrottet vid självtvätt behandlades i förarbetena till penningtvättslagen. Vid självtvätt ska allmänna principer om brottskonkurrens tillämpas. Ett penningtvättsbrott i form av självtvätt bör som huvudregel anses konsumerat av och medbestraffat med det förbrott som gett upphov till vinningen om gärningsmannen även åtalas och döms för förbrottet. I vissa fall finns emellertid anledning att döma för förbrottet och penningtvättsbrottet i konkurrens, d.v.s. döma till ansvar för såväl förbrottet som penningtvättsbrottet. Det är framförallt i fall där en person endast har deltagit i begränsad utsträckning i förbrottet, men haft en avgörande roll när det gäller den efterföljande penningtvätten. Det kan också bli aktuellt när penningtvättsåtgärderna klart går utöver vad som får anses vara sedvanlig hantering av brottsutbyte.¹⁹

Ekobrottsmyndighetens bedömning

Frågan om ansvar för grovt bidragsbrott

I målet är ostridigt att MA varit faktisk företrädare för THSK AB samt formell företrädare för THSÅ AB.

I de ovan refererade avgörandena NJA 2017 s. 690 och NJA 2022 s. 264, har Högsta domstolen berört ett par frågor som har bäring på nu aktuellt fall. Högsta domstolen har i NJA 2017 s. 690 konstaterat att samma straffrättsliga regler

¹⁷ prop. 2013/14:121 s. 110

¹⁸ prop. 2013/14:121 s. 108

¹⁹ prop. 2013/14:121 s. 112

gäller för en faktisk företrädare som för den formelle företrädaren i ett aktiebolag. Enligt Ekobrottsmyndighetens uppfattning innebär det att den straffrättsliga garantläran såsom den redovisats ovan även ska tillämpas på en faktisk företrädare.

I NJA 2022 s. 264 uttalar Högsta domstolen att den omständigheten att företrädaren genom underlåtenhet att fullgöra en skyldighet att utöva kontroll eller tillsyn har möjliggjort gärningen vilket i sin tur medför att han eller hon kan ses som gärningsman eller medgärningsman. Enligt Ekobrottsmyndighetens uppfattning innebär det sagda att MA har ett företagaransvar och därmed en skyldighet att agera för att förhindra brott och andra oegentligheter i de båda bolagen. Det innebär också att han genom att underlåta att agera för att förhindra brottet har möjliggjort gärningen och därför kan straffas som gärningsman eller medgärningsman givet att han haft erforderligt uppsåt.

Det kan konstatera att bidragsbrottet är konstruerat så att det kan begås såväl genom aktivt handlande som genom underlåtenhet.

Det aktiva handlande som lett fram till det grova bidragsbrottet har utförts av RZ och det är inte visat att MA tagit någon aktiv del i själva brotten men väl att han känt till bidragsbrottsligheten.

Hovrätten har i sin bevisprövning kommit fram till att det inte visats i målet att RZ och MA haft en gemensam brottsplan och inte heller att MA begått brotten tillsammans och i samförstånd med RZ eller någon annan. Således har hovrätten kommit fram till att MA inte kan dömas som gärningsman på grund av ett aktivt handlande och inte heller för någon form av medhjälp till det grova bidragsbrottet.

Således återstår då frågan om MA kan ha ett ansvar för gärningarna enligt reglerna om företagaransvar som alltså bygger på ett ansvar grundat på passivitet i ett läge där personen med ett garantansvar borde ha agerat för att förhindra brottet.

Företagaransvaret är inte knutet till något visst brott utan det innebär att personen med ett garantansvar måste se till att lagar och förordningar följs, att se till så att företaget är organiserat så att brott förhindras och att agera för att förhindra brott, av vad slag det månde vara, i det fall vederbörande blir varse att det begås brott i bolaget eller att bolaget används som brottsverktyg.

I NJA 2017 s. 690 var fråga om ansvar för bokföringsbrott. Ett bokföringsbrott kan begås såväl genom aktivt handlande som genom underlåtenhet. Som föredraganden i Högsta domstolen konstaterade är straffbestämmelserna om bokföringsbrott och försvårande av skattekontroll inte utformade så att det för straffansvar förutsätts att gärningsmannen innehar en viss ställning. Som

ansvarssubjekt anges endast ”den som” åsidosätter bokföringsskyldigheten. Var och en som har åsidosatt en bokföringsskyldighet kan således dömas för brott. Det krävs inte att den utpekade personen är den bokföringsskyldige. Det krävs inte heller att den utpekade personen faktiskt har handhaft bokföringen. Detta gör att till exempel en bokföringsmedhjälpare, utan något formellt ansvar i bolaget, men som haft till uppgift att sköta den löpande bokföringen i ett aktiebolag kan straffas för bokföringsbrott om de objektiva och subjektiva rekvisiten är styrkta. Det betyder också att en styrelseledamot som inte haft något utpekadt ansvar för bokföringen och inte heller aktivt hanterat densamma kan straffas för sin underlåtenhet att agera när denne fått indikationer på att bokföringen missköts av någon annan som haft till uppgift att sköta bokföringen.

För bidragsbrott finns en liknande konstruktion som för bokföringsbrott. Även bidragsbrottet kan begås genom ett aktivt handlande eller genom underlåtenhet. Enligt 2 § bidragsbrottslagen (2007:612) döms ”den som” bl.a. lämnat oriktig uppgift eller underlåter att anmäla ändrade förhållanden vilket gör att det ovan redovisade resonemanget gällande bokföringsbrott även kan applicera på bidragsbrottet. Det är således möjligt att straffa även annan än den som rent faktiskt utfört den straffbelagda gärningen.

Som Högsta domstolen konstaterat i NJA 2022 s. 264, kan en person med ett företagansvar, som genom underlåtenhet inte fullgör en skyldighet att utöva kontroll eller tillsyn och därmed har möjliggjort gärningen, ses som gärningsman eller medgärningsman.

Hovrätten i nu aktuellt mål har således kommit till en korrekt slutsats när man ansett att MA i egenskap av såväl faktisk och formell företrädare haft ett ansvar att tillse att brott inte begås i bolagen, att hans passivitet medfört att brotten kunnat genomföras, att han känt till bedrägeribrottsligheten och att han därmed kan straffas för sin underlåtenhet att agera eftersom han haft erforderligt uppsåt i förhållande till den brottsliga gärningen. Tilläggas kan att MA genom att han skött bokföring och skatteredovisning i bolagen bidragit till att dölja bedrägeribrottsligheten genom att han fortlöpande bokfört utbetalningarna från Försäkringskassan som intäkter i bolagen vilket varit ägnat att försvåra upptäckt.

Skäl för ändring av hovrättens dom föreligger därmed inte i denna del.

Frågan om penningtvättsbrott

I målet har såväl tingsrätten som hovrätten funnit styrkt att RZ och MA tillsammans och i samråd begått den åtalade gärningen. De har således i penningtvättssyfte investerat 4 500 000 kr av brottsvinsten genom att förvärva en restaurangverksamhet i Stockholm och genom att överföra köpeskillingen till säljaren. Det kan noteras att det är MA som undertecknat överlåtelseavtalet för

THSK AB:s räkning genom vilket bolaget förvärvade restaurangrörelsen för 10 miljoner kronor varav 4,5 miljoner skulle erläggas kontant senast den 10 augusti 2022. Likaså har i vart fall MA undertecknat ett skuldebrev avseende resterande del av köpeskillingen. MA är också den som överfört 4,5 miljoner kronor till säljaren. De medel som genom bidragsbrottet utbetalats till THSÄ AB överfördes till THSK AB av MA och strax därefter genomfördes den angivna betalningen. Domstolarna konstaterar att de 4,5 miljoner kronorna som omsatts har härrört från brottslig verksamhet och att MA haft uppsåt till att det förhållit sig på det viset.

Åtgärderna i sig är sådana typiska åtgärder som utgör penningtvättsåtgärder. Brottspengarna som funnits i bolagen transfereras över till säljaren och omvandlas till innehavet av en restaurangrörelse, som är en helt rörelsefrämmande tillgång, vilket är ägnat att dölja att medlen kommer från brott, detta särskilt som det skett i ett läge då Försäkringskassan initierat en efterkontroll mot bolaget och initierat påbud om återkrav. Således har även ett penningtvättssyfte funnits rent objektivt. Hovrätten har i sin bevisvärdering funnit styrkt att såväl RZ som MA haft erforderligt uppsåt.

Av skäl som hovrätten angett ska gärningen rubriceras som grovt penningtvättsbrott.

Tingsrätten har även här kommit till ett korrekt slut i ansvarsdelen.

När det gäller frågan om brottskonkurrens mellan grovt bidragsbrott och grovt penningtvättsbrott kan inledningsvis konstateras att gärningsmännen genom de vidtagna åtgärderna tvättat sin egen brottsvinst, dvs. att det rör sig om självtvätt. Av refererade uttalanden från förarbetena ska penningtvättsåtgärder som vidtagit genom självtvätt som utgångspunkt konsumeras av förbrottet men förarbetena är också tydliga med att det finns situationer då det finns anledning att döma i brottskonkurrens. Det rör sig då typiskt om situationer när en person endast har deltagit i begränsad utsträckning i förbrottet, men haft en avgörande roll när det gäller den efterföljande penningtvätten. Det kan också bli aktuellt när penningtvättsåtgärderna klart går utöver vad som får anses vara sedvanlig hantering av brottsutbyte. Dessa uttalanden får uppfattas så att det närmast är konsumtionsliknande transaktioner som ska konsumeras.

Det kan konstateras att MA inte alls deltagit aktivt vid genomförande av förbrottet, dvs det grova bidragsbrottet utan att han ålagts straffrättsligt ansvar för sin passivitet. Det kan vidare konstateras att han, i egenskap av ekonomiansvarig i bolagen, haft en dominerande del i den efterföljande penningtvätten genom de åtgärder som domstolarna funnit styrkta. Det kan slutligen konstateras att de två gärningsmännen investerat merparten av brottsvinsten, 4 500 000 kr, i en restaurangrörelse vilket får anses klart gå utöver vad som får anses vara en sedvanlig hantering av brottsutbyte. Förutsättningar

för att döma i brottskonkurrens har således stöd i lagens förarbeten och hovrätten har kommit till ett korrekt slut.

Frågan om näringsförbud och förverkande

Mot bakgrund av utgången i ansvarsdelen kan det konstateras att MA grovt åsidosatt sina åligganden i näringsverksamheterna genom att han begått grovt bidragsbrott och grovt penningtvättsbrott. Ett näringsförbud är påkallat från allmän synpunkt då MA döms för brott i näringsverksamheten för vilka det inte är föreskrivet lindrigare straff än fängelse i sex månader och inga särskilda skäl talar mot ett näringsförbud samt då gärningarna syftat till betydande vinning. Gällande längden för näringsförbudet så är tiden i vart fall inte för lång utifrån rådande praxis.

Hovrättens beslut i förverkandefrågan är lagligen grundad och korrekt.

Således är hovrättens dom korrekt även i dessa delar.

Frågan om påföljd

Hovrätten har nogsamt redogjort för sina överväganden i påföljdsdelen. Vid bestämmande av straffvärdet har hovrätten beaktat att MA begått bidragsbrottet genom underlåtenhet vilket man noterar får anses mindre klandervärt än det agerande som RZ gjort sig skyldig till. Hovrätten har fastställt straffvärdet för det grova bidragsbrottet till fyra års fängelse för RZ och något lägre för MA. När det gäller straffvärdet för penningtvättsbrottet bedömde hovrätten det till fängelse i två år och gör ingen skillnad på straffvärdet mellan MA och RZ. I den delen finns det möjligen anledning att se något strängare på MA:s agerande då det är han som synes ha tagit den aktiva delen i det brottet genom undertecknande av avtal, skuldebrev och genomförande av själva penningtransaktionerna.

Vid straffmätningen har hovrätten tillämpat den s.k. asperationsprincipen och fastställt det samlade straffvärdet för RZ till fängelse i över fem år och för MA till fängelse i knappt fem år. I lindrande riktning har hovrätten beaktat meddelat näringsförbud.

Enligt Ekobrottsmyndighetens uppfattning har hovrätten gjort en korrekt straffvärdesbedömning och straffmätning utifrån de brott MA dömts för. Skulle Högsta domstolen meddela prövningstillstånd i den del som avser grovt bokföringsbrott och fälla de båda till ansvar för det brottet kan det emellertid bli aktuellt med en straffskärpning.

Prövningstillstånd m.m.

Enligt 54 kap. 10 § första stycket punkt 1 rättegångsbalken (1942:740) får prövningstillstånd meddelas om det är av vikt för ledning av rättstillämpningen att överklagandet prövas av Högsta domstolen, så kallad prejudikatdispens. För att bevilja prövning enligt denna punkt krävs alltså att ett avgörande av Högsta domstolen blir av generell betydelse för bedömningen av framtida mål som innehåller liknande frågeställningar.

Enligt MA föreligger det skäl för prejudikatsdispens på så sätt att Högsta domstolen bör pröva

- om företagaransvar kan aktualiseras vid bidragsbrott,
- om företagaransvar kan aktualiseras i ett medgärningsmannaskap,
- om hur straffvärdet ska bestämmas för en person som dömts med tillämpning av företagaransvar i förhållande till annan person som dömts för ett aktivt handlande,
- om användandet av brottspengar för att investera i en restaurangrörelse har skett i penningtvättssyfte samt om
- det är möjligt att döma för bidragsbrott och penningtvätt i brottskonkurrens.

Under avsnittet om grovt bidragsbrott har redogjorts för rättsläget gällande företagaransvar och två avgöranden från Högsta domstolen som har betydelse för prövningen av frågan om straffrättsligt ansvar på grund av underlåtenhet att agera för den som anses ha ett företagaransvar. Rättsläget är inte oklart och det föreligger inget behov av vägledande uttalanden från Högsta domstolen. För det fall Högsta domstolen beviljar prövningstillstånd bör det i så fall vara partiellt så att prövningen i Högsta domstolen görs utifrån de omständigheter som hovrätten funnit styrkt. Vid ett meddelat prövningstillstånd gällande frågor knutna till företagaransvaret bör det övervägas om gärningspåståendet i åtalspunkterna 1 och 7 ska justeras så att det än tydligare framgår att ansvarspåståendet mot MA inte bara avser att han haft ett ansvar för tillsyn och kontroll i bolaget och att han uppsåtligen åsidosatt sin tillsyns- och kontrollplikt i bolaget utan att han trots vetskap om den pågående bedrägeribrottsligheten underlåtit att ingripa och avbryta densamma vilket möjliggjort gärningen.

Inte heller föreligger det något behov av klargöranden i frågan om bestämmande av straffvärdet för en person som dömts med tillämpning av företagaransvar i förhållande till annan person som dömts för ett aktivt handlande. Som framgår av hovrättens domskäl har man vid bestämmande av straffvärdet beaktat detta och ansett att straffvärdet för MA:s gärning gällande det grova bidragsbrottet är lägre än för RZ som begått brottet genom aktivt handlande.

Slutligen när det gäller frågan om ansvar för penningtvättsbrott så är förarbetena till lagstiftningen tydliga när det gäller frågan om penningtvättsåtgärder,

penningtvättssyfte och konkurrensfrågan. Högsta domstolen har även på senare år meddelat en rad avgöranden gällande penningtvättsbrott varför det inte heller i denna delen finns något behov av vägledande uttalanden.

Sammanfattningsvis föreligger det alltså inte skäl för Högsta domstolen att meddela prövningstillstånd i de delar av domen som MA överklagat.

Detta yttrande har beslutats av vice överåklagare Per Hedman. Kansliåklagare Katarina Stenström Ros har varit föredragande.

Per Hedman

Katarina Stenström Ros

Kopia:

Seniora åklagarna Ann Lidén och Nathalie Müntzing
Reg Stockholm (Tredje ekobrottskammaren)
Avdelningschefernas kansli